

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(бакалавра)

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ»**

Виконала: студентка 3 курсу
Psm1-B19z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Хаєцька Маріна Володимирівна

Керівник:
Чайковська Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ФАХІВЦЯ.....	9
1.1. Особистісна зрілість крізь призму теоретичного аналізу.....	9
1.2. Структурно-функціональні складові професійної зрілості особистості.....	17
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ.....	28
2.1. Організація та методологічні апарати дослідження професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій	28
2.2. Результати дослідження професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій.....	36
Висновки до розділу 2	53
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одночасно зі змінами поведінкової, емоційної, моральної та зростанням ціннісної автономії особистості сучасної молоді, актуалізується її зрілість у професійності в соціономічній сфері. Сьогодні все більша кількість випускників закладів вищої освіти залучається до соціономічної сфери діяльності.

Взаємодія є одним із найтиповіших процесів усупільненої людини, котра поперемінно вступає в суб'єкт-об'єктні взаємини й чинить різноманітні впливи на рівні окремих індивідів, груп чи спільнот. Власне сама цивілізація постала завдяки міжособистісній комунікації та передачі вітакультурного досвіду шляхом міжпоколінневого обміну, наслідування культурних еталонів і моделей поведінки. Очевидно, що соціалізація молоді як одна з ключових функцій інституту освіти завше потребувала ефективних групових форм, полідіалогічних методів й інтерактивних прийомів взаємодії у системі «наступник – наставник». Саме паритетна взаємодія та партнерські взаємини є сутнісним осердям освітнього середовища, котре сприяє особистісному розвитку, професійному зростанню та самореалізації кожного студента. Своєю чергою, ефективність налагодження багатоканальної розвивальної взаємодії першочергово залежить від належної функціональної компетентності і рівня психологічної культури викладача-професіонала, який працює в ситуації якісно іншої соціально-культурної ситуації. Остання вимагає від сучасного фахівця соціономічної сфери особливої здатності професійно диференціювати та ефективно працювати із соціально-психологічним змістом основних етапів цілісного освітнього циклу.

Численні зарубіжні та вітчизняні учені у своїх наукових доробках висвітлили різні аспекти піднятої проблематики: визначення сутнісних ознак та особливостей психорозвивальної взаємодії в контексті особистісно-зорієнтованого підходу (М. Скрипник (Скрипник, 2012), І. Зязюн (Зязюн, 2011), В. Рибалка (Рибалка, 1998) та ін.), моделі поведінки та стилі педагогічного спілкування (В.А. Кан-Калик (Кан-Калик, 1987), О.О.

Леонт'єв (Леонт'єв, 1997), Рогов Є.І. (Рогов, 2004) та ін.), розробка форм організації психорозвивальної взаємодії у навчальному процесі (В. Андреев (Андреев, 2019), О.Г. Штепа (Штепа, 2011) та ін.), вивчення та характеристика суб'єкта педагогічної діяльності (Б. Братусь (Братусь, 1997), А. Брушлинський (Брушлинський, 2003)), розвиток фасилітуючої позиції педагога (К. Роджерс (Роджерс, 2007)), особливості налагодження діалогічної взаємодії (Г. О. Балл (Балл, 2011), І. Д. Бех (Бех, 1998), В. С. Біблер (Біблер, 2015)), психолого-педагогічні умови та вимоги до організації ефективної взаємодії викладачів і студентів (Ш.О. Амонашвілі (Амонашвілі, 1996), Ю. Бабанський (Бабанський, 1989), І.С. Булах (Булах, 2002) та ін.), питання педагогічної етики взаємодії викладачів і студентів (І. Бех (Бех, 2012), А. Каленський, 2013), підготовка майбутніх фахівців до професійної взаємодії (Л.К. Велитченко (Велитченко, 2013), О.В. Матвієнко (Матвієнко, 2010), Л.А. Онуфрієва (Онуфрієва, 2020) та ін.).

Наші наукові розвідки щодо психологічних закономірностей розгортання розвивальної взаємодії в освітньому процесі ґрунтуються довкола різних аспектів модульно-розвивальної системи навчання. Остання науково-методологічно обґрунтована та оргтехнологічно апробована в руслі діяльності наукової школи професора А.В. Фурмана (Фурман, 1997, 2019), котрий є її автором та ідейним натхненником низки оригінальних проєктів і програмних наукових досліджень, присвячених розв'язанню низки освітніх проблем: формування інноваційно-психологічного клімату та розвиток позитивно-гармонійної Я-концепції (О.Є. Фурман (Фурман, 2008, 2015), М.М. Липка (Липка, 2018)), розвиток рефлексії, толерантності та духовного потенціалу людини (Я.М. Бугерко (Бугерко, 2009), О.Я. Шаюк (Шаюк, 2017)), реалізація творчих інтенцій та креативності молоді (С.К. Шандрук (Шандрук, 2015), В.Г. Демків (Демків, 2019), оптимальні психологічні технології адаптації (І.С. Ревасевич (Ревасевич, 2018)), умови ефективної соціалізації та становлення особистості (А.А. Фурман (Фурман, 2009), М.Б. Бригадир (Бригадир, 2013), проектування психодидактичних інструментів

сучасного освітянина (Г.С. Гірняк (Гірняк, 2014), А.Н. Гірняк, Т.В. Козлова (Гірняк & Козлова, 2014)), новітні аспекти психодіагностики та психологічної експертизи (А.В. Фурман (Фурман, 2002), Л.З. Ребуха (Ребуха, 2011)), актуальні проблеми проектування задач та роботи психологічної служби (Т.Л. Надвинична (Надвинична, 2012)), досвід і наукові результати багаторічного фундаментального соціально-психологічного експерименту з впровадження модульно-розвивальної системи навчання в освітній процес вітчизняних навчальних закладів (В. Комісаров (Комісаров, 2007), Я.Костін (Костін, 2007) та інші).

Оскільки студентський вік – це період завершеного становлення етичних та світоглядних орієнтирів особистості та інтенсивного професійно-рольового експериментування, то з огляду на це, процес зрілості професіоналізації і спрямованість студентської молоді на оволодіння навиків саме у психології потребує особливої уваги, їх психологічної підтримки і нерідко корекції прийнятих рішень щодо особистісних детермінант професійної підготовки.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатня розробленість у психологічних дослідженнях зумовили вибір теми дослідження.

Мета дослідження полягає у теоретичному визначенні та експериментальному обґрунтуванні особистісних детермінант зрілості професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій на засадах навчально-професійної діяльності студентів закладу вищої освіти.

Об'єкт дослідження – психологічна зрілість особистості.

Предмет дослідження – психологічні детермінанти професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій.

Для досягнення мети дослідження і перевірки висунутої гіпотези були поставлені такі **завдання**:

1. Визначити теоретичні підходи до проблеми дослідження особистісних детермінант професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій.

2. Емпірично дослідити психологічні детермінанти професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій.

Методологічну основу дослідження склали: принципи вітчизняної психології: принцип єдності свідомості людини та діяльності (С. Рубінштейн); принцип детермінізму, зрозумілий як закономірна і необхідна залежність психічних явищ, які породжують їх умов і внутрішніх чинників (С. Рубінштейн, О. Леонт'єв); принцип системності вивчення особи і діяльності (Б. Анан'єв, Б. Ломов); діяльнісний підхід до вивчення особистості (О. Леонт'єв); концепція рівня розвитку особистості онтогенезі (Д. Фельдштейн); теоретичні становища, котрі розкривають закономірності професійної зрілості та розвитку особистості (Є. Клімов, Л. Мітіна, М. Пряжников, О. Осницький, Т. Чернікова); становища гуманістичної психології (А. Маслоу, Р. Олпорт, Д. Роджерс).

Окремо можна назвати дослідження категорії психічного образу, образу світу, образу Я як складову професійної зрілості (В. Барабанщиков, Т. Березина, Б. Братусь, Л. Веккер, А. Гостев, Л. Дика, Ю. Забродін, А. Запорожець, В. Зінченко, Є. Климов, В. Комаров, І. Кон, А. Кроник, В. Лекторский, О. Леонт'єв, Б. Ломов, Д. Медведєв, В. Петренко, А. Петровський, О. Подд'яков, А. Понукалин, З. Решетова, В. Семикин, С. Смирнов, В. Столин, А. Еткінд та ін.).

Поняття професійної зрілості набуває певної популярності в сучасних дослідженнях; воно розробляється багатьма вченими, зокрема дослідники А. Деркач, В. Зазикін розглядають професійну зрілість майбутнього фахівця як акмеологічну інваріанту професіоналізму; В. Бодров, А. Брушлинський – як системну властивість суб'єкта праці [1]; Л. Мітіна – як стадію професіогенеза особистості; О. Бодальов, С. Дружилов – як цінність професіонала та силу його мотивації; К. Абульханова-Славська, Б. Анан'єв, О. Анісімов, Л. Анциферова, О. Бодальов, А. Брушлинський, Л. Виготський, А. Деркач, Є. Клімов, Н. Кузьміна, Д. Леонт'єв, А. Маркова, В. М'ясищев, Л.

Онуфрієва, А. Петровський, Є. Рогов, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе, М. Ярошевський та ін. – як результат професійно-особистісного розвитку.

Для розв'язання поставлених завдань було застосовано такі **методи дослідження**:

- теоретичні (аналіз психологічної, педагогічної, філософської, соціологічної літератури з досліджуваних проблем);

- емпіричні (комплекс психодіагностичних методик: «Методика діагностики мотивації досягнення А. Мехрабіана», «Діагностика самоактуалізації особистості А. Лазуркіна в адаптації Н. Каліна», тест – опитувальник «Визначення рівня професійної спрямованості майбутнього соціального працівника», «Методика виявлення стилю самоактуалізації».

Для обробки отриманих результатів ми використали методи математичної статистики (знаходження середніх величин, достовірних відмінностей за допомогою t-критерія Стюдента, кореляційний аналіз (розрахунок коефіцієнтів кореляції Пірсона).

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Загалом в експерименті взяли участь 50 студентів (25 досліджуваних 1 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи, з них 22 – дівчат і 3 – юнаки та 25 досліджуваних 4 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи, з них 22 дівчат та 3 юнаки).

Наукова новизна результатів дослідження визначається тим, що нами зреалізовано розроблену програму визначення психологічних детермінант професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у доборі комплексу методів дослідження психологічних детермінант професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій, які можуть успішно використовуватися у практиці психологічної служби ЗВО.

Вірогідність та надійність результатів дослідження забезпечувалася методологічним обґрунтуванням його вихідних положень, використанням

комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних меті, об'єкту, предмету та завданням роботи, репрезентативністю вибірки досліджуваних, поєднанням методів якісного та кількісного аналізу отриманого експериментального матеріалу.

Апробація та впровадження результатів. Основні результати дослідження доповідались та отримали схвалення на таких регіональних та міжнародних конференціях: на звітній науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДРС у 2021-2022 навчальному році зі спеціальності 053 «Психологія» (Кам'янець-Подільський, 05-06 жовтня 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2022 р.), на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2022 р.) та знайшли своє відображення у публікації автора.

Публікації. Хаєцька М.В. Психологічні детермінанти професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі* : Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 15 лютого 2022 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 140–143.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох основних розділів, висновків, списку використаних джерел (55 найменувань). Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 56 сторінках. Робота містить 1 схему, 1 таблицю, 7 рисунків.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми психологічно значущих детермінант професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій, що виявляється у розкритті сутності і особливостей цього феномена, побудові його теоретичної моделі, визначенні критеріїв, показників і рівнів його розвитку, розробці і апробації програми розвитку професійно значущих характеристик професійної зрілості майбутніх психологів з метою формування успішної професійної діяльності у майбутньому.

1. У теоретичній частині вивчався феномен професійної зрілості фахівця. Професійна зрілість – характеристика стану розвитку особистості, що виявляється у високому ступені професійної конструктивної активності та професійної функціональної продуктивності людини. Теоретичними засадами розвитку особистісної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій є положення гуманістичної психології і диспозиційного підходу, згідно якого особистісна зрілість розглядається як динамічний феномен, що є результатом вродженого і неперервного прагнення особистості до самоактуалізації і досягнення особистісної зрілості.

Структура значущих характеристик професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій включає характеристики інтраперсональної конструктивної активності, що виражають прояви вдосконалення структури та функцій особистості (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність); прояви вдосконалення способів міжособистісної взаємодії та конструктивного особистісного впливу (комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність); прояви вдосконалення структури самоідентичності (Его-ідентичність, самоактуалізація). В цілому, говорячи про мотивацію професійної діяльності як структурно-функціональну складову професійної зрілості особистості, неможна обійти проблему саморозвитку та самореалізації, яка є значущою у багатьох

сучасних концепціях розвитку людини. Актуальна потреба саморозвитку, прагнення до самовдосконалення є цінними вже самі по собі. Вони є показником особистісної зрілості та одночасно умовою її досягнення. Постійне прагнення до саморозвитку не лише приносить і закріплює успіх у професійній діяльності, але також сприяє професійному довголіттю особистості.

2. Реалізація програми розвитку професійно значущих характеристик зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій зумовлює позитивні зміни в рівнях розвитку психологічно значущих характеристик професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій I і IV курсу. Якісна динаміка старших курсів факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи пояснюється значним підвищенням показників інтраперсональної конструктивної активності (керівництва своїми потребами, емоціями та поведінкою, здатності до самостійного вибору, виявлення високого рівня професійної спрямованості), інтерперсональної конструктивної активності (здатності до відповідального вчинку і встановлення глибоких емоційно насичених контактів, емпатійного ставлення до оточуючих), трансперсональної конструктивної активності (тотожності зі своїм Я, прийняття себе і своїх переживань, прагнення до реалізації власних здібностей, постійне навчання та безперервний процес вдосконалення професійно значущих характеристик майбутньої професії.

3. Результати кореляційного аналізу студентів факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи дали змогу виявити фактори, що призводять до розвитку психологічних детермінант професійної зрілості.

За використаними методиками і здійсненням кореляційного аналізу виявили, що психологічні чинники, що призводять до професійної зрілості є: погляд на природу людини, креативність, орієнтація в часі, контактність, мотивація досягнення успіху, комунікативний контроль, високий рівень професійної спрямованості, саморозуміння, професійна спрямованість. Психологічними детермінантами, що призводять до деформації професійної

зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій є: низький рівень професійної спрямованості, низький комунікативний контроль, спонтанність.

4. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми психологічно значущих детермінант професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій. Подальша перспектива вивчення полягає у більш ґрунтовному теоретичному і практичному дослідженні умов розвитку психологічно значущих детермінант професійної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій, розроблення та впровадження розвивальної програми у навчально-виховний процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій для оптимізації їх професійно-особистісного становлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азбель, А.А., Грецов, А.Г. Выбираем профессию. Советы практического психолога. Методика изучения статусов профессиональной идентичности. Санкт-Петербург : Питер, 2009.
2. Баклицький І.О. Психологія праці: Підручник. Київ : Знання, 2008. 655 с.
3. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности: учеб. пособие для вузов. Москва : ПЕР СЭ, 2001. 511 с.
4. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 398 с.
5. Большаков В.Ю. Психотренинг социодинамика, игры. Київ : «Либідь» 2004. 352 с.
6. Бондаренко О.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. Київ, 1997. 216 с.
7. Воронько Л. О. Теоретико-організаційні основи культури праці державних службовців України : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2004. 20 с.
8. Гірняк А. Н. Психологічна діагностика міжособистісної взаємодії засобами соціометричного опитування. *Психологія і суспільство*. 2019. № 3–4. С. 138–147.
9. Гірняк А. Психологічний аналіз і систематика стилів освітньої взаємодії. *Психологія і суспільство*. 2018. №1–2. С. 118–126.
10. Гірняк Г., Гірняк А. Принципи психологічного проектування змісту і структури навчально-книжкових комплексів для студентів ВНЗ. *Психологія і суспільство*. 2014. № 1. С. 91–106.
11. Гладкова В.М. Профорієнтація: навч. посібник. Львів, 2002. 156 с.
12. Дубовницкая Т.Д. Диагностика уровня профессиональной направленности студентов. *Психологическая наука и образование*. 2004. №2. С. 82–86.

13. Емельянова Е. В. Кризис в созависимых отношениях: принципы и алгоритмы консультирования. Санкт-Петербург : Речь, 2008. 368с.
14. Келен Л.М. Особливості трансформування мотивів у процесі професійної переорієнтації вчителів: автореф. дис. канд. психол. наук. 19.00.07. Київ, 1998. 24 с.
15. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Москва : Академия, 2010. 304 с.
16. Климов Е.А. Психология профессионала : избр. психол. тр. Москва, 1996. 400 с.
17. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высш. шк., 1990. 119 с.
18. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1977. 302 с.
19. Лепихова Л. А. Соціально-психологічна компетентність у цілеспрямованій поведінці особистості. Практична психологія і соціальна робота. №2. С. 65–69.
20. Мамічева О. В. Професійне становлення та динаміка розвитку предметно-педагогічних здібностей викладачів ВНЗ [Електронний ресурс]. Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Психологія. 2009. Т. 14, вип. 18. С. 99 – 105. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vonu_Psi/2009_18/mamich.pdf – 22.01.22. – Назва з екрану.
21. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва, 1966. 308 с.
22. Матвієнко О.В. Теоретичні аспекти забезпечення педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка.* 2010. № 3. С. 3–8.
23. Моросанова В.И. Индивидуальный стиль саморегуляции : феномен, структура и функции в произвольной активности человека. Москва Наука, 2001. 192 с.
24. Назаров Ю.О вигорання. *Вокруг света.* 2005. № 1. С. 128.

25. Немов Р.С. Основы психологического консультирования. Москва : 1999. 528 с.
26. Одинцова М.А., Радчикова Н.П. Разработка методики самоактивации личности. *Психологические исследования*, 2018, 11(58), с. 12. <http://psystudy.ru/index.php/num/2018v11n58/1558-odintsova58.html#e3>
27. Онуфрієва Л.А. Розвиток професіоналізму майбутніх фахівців соціономічних професій: соціально-психологічний вимір : монографія. Київ : Видавець Бихун В.Ю., 2020. 320 с. ISBN 978-617-7699-08-7
28. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління : посібник. Київ : Академвидав, 2003. 568 с.
29. Павлюк М.М. Психологія розвитку самостійності майбутнього фахівця. Дис. ... докт. психол. наук 19.00.07, Київ, 2019, 497 с.
30. Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 528 с.
31. Панок В., Чепелева Н., Титаренко Т. Основы практической психологии. Київ : Либідь, 2001. 534 с.
32. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу : монографія / Л.А. Гуцан, О.Л. Морін, З.В. Охріменко, О.М. Пархоменко, Л.І. Гриценко, І.І. Ткачук ; за ред. О.Л. Моріна. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 220 с.
33. Прядеин В.П. Психодиагностика личности : Избранные психологические тесты : Практикум. Сургут : Сургутский гос. пед. ун-т, 2014. 215 с.
34. Пряжников Н.С. Организация и методика производственного обучения: профориентология. Москва : Юрайт, 2019. 405 с.
35. Ракович Н.К. Практикум по психодиагностике личности. Отв. ред. Н.К. Ракович. Минск : БГПУ, 2002. 248с.
36. Сакович Н.А. Методичка по арт-терапии. Санкт-Петербург, 2005. 42 с.
37. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посіб. Київ: Вища школа, 2004. 253с.

38. Собчик Л.И. Психодиагностика в профориентации и кадровом отборе. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 72 с.
39. Субботский Е. В. Строящееся сознание : монография. Москва : Смысл, 2007. 423 с.
40. Трунов Д.И. Снова о «профессиональной деформации». *Психологическая газета*. 2004. № 36. С. 32–34.
41. Трунов Д. Г. «Синдром сгорания»: позитивный подход к проблеме. *Журнал практ. психолога*. 1998. № 8. С. 84–89.
42. Чепелева Н.В., Пов'якель Н.І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія: Збірник наукових праць*. Вип. 3. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. С. 35–41.
43. Форманюк Т.В. Синдром эмоционального сгорания как показатель профессиональной дезадаптации учителя. *Вопросы психологии*. 1994. № 6. С. 25–31.
44. Хухлаева О.В. Психология развития: молодость, зрелость, старость. Москва : Издательский центр Академия, 2002. 208 с.
45. Цимбалюк І.М. Психологія управління: навч. посібник. Київ : Професіонал, 2008. 624 с.
46. Шадриков В.Д. Деятельность и способности : учебное пособие. Москва, 1995. 68 с.
47. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. Проблемы возрастной педагогической психологии. Москва : Международная педагогическая академия, 1995. 219 с.
48. Эриксон Э.Г. Идентичность: юность и кризис : пер. с англ. Москва : Флинта, 2006. 352 с.
49. Athanasou, James A., Perera, Harsha N. (Eds) (2019). *International Handbook of Career Guidance*. Springer International Publishing. 851 p.
50. Holland J.L. (1966). *The psychology of vocational choice*. Waltham (Mase) : Braisdell.

51. Super D.E., Savickas M.L. & Super C.M. (1996) The Life-span, Life-space Approach to Careers, in D. Brown & L. Brooks (Eds). *Career Choice and Development*, 3rd edn. San Francisco : Jossey-Bass. P. 121–178.

52. Oksana Furman & Andriy Hirnyak. Psychological competence of educator as a prerequisite of effective developmental interaction with students. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2020. 50. 236–266. DOI (article): <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-50.236-266>

53. Onufriieva, L.A. The determinants of a personality's professional maturity as a readiness for professional realization. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2017. 37. 267–279.

54. Onufriieva, L.A. Professional self-appraisal as a mechanism for the professional formation of future socio-economic specialists' personality at present stage. *Virtus : Scientifical Journal* / Editor-in-Chief M.A.Zhurba. Monreal: CPM «ASF». November # 9. 2016. P. 172–175.

55. Onufriieva, L.A. The Psychology of Professional Realization of a Future Specialist's Personality: Theoretical and Methodological Aspect. Monograph. BonusLiber: Rzeszów, 2017a. 194 s. ISBN 978-83-65441-83-6